

IQTISODIY BILIMLARNI SHAKLLANTIRISHNING ZARURATI VA METODIK

YONDASHUVI

Subhonova Ozoda

Buxoro davlat pedagogika institute 2-bosqich magistranti.

Kasimov Fayzullo Muhammedovich

Ilmiy rahbar.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.15312629>

Annotatsiya. Maqolada boshlang'ich ta'lim bosqichida iqtisodiy bilim va ko'nikmalarni shakllantirishning pedagogik ahamiyati, mavjud metodik yondashuvlar, shuningdek, o'quvchilarda iqtisodiy tafakkur va ongni rivojlantirishga doir amaliy tajribalar tahlil qilinadi.

Muallif iqtisodiy tushunchalarni o'zlashtirishdagi yoshga xos psixologik xususiyatlar, oilaviy muhit ta'siri va dars jarayonida qo'llaniladigan interfaol metodlarning samaradorligiga e'tibor qaratadi. Tadqiqot natijalari boshlang'ich sinf o'quvchilarida iqtisodiy savodxonlikni bosqichma-bosqich shakllantirish zarurligini ko'rsatadi.

Kalit so'zlar: iqtisodiy savodxonlik, tejamkorlik, boshlang'ich ta'lim, interfaol metodlar, iqtisodiy tafakkur, pedagogik yondashuv.

НЕОБХОДИМОСТЬ И МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЙ ПОДХОД К ФОРМИРОВАНИЮ
ЭКОНОМИЧЕСКИХ ЗНАНИЙ

Аннотация. В статье анализируется педагогическое значение формирования экономических знаний и умений на этапе начального образования, существующие методические подходы, а также практический опыт развития экономического мышления и сознания учащихся. Автор акцентирует внимание на возрастных психологических особенностях усвоения экономических представлений, влиянии семейной среды, эффективности интерактивных методов, используемых в процессе урока.

Результаты исследования свидетельствуют о необходимости постепенного формирования экономической грамотности среди учащихся начальной школы.

Ключевые слова: экономическая грамотность, бережливость, начальное образование, интерактивные методы, экономическое мышление, педагогический подход.

THE NECESSITY AND METHODOLOGICAL APPROACH TO THE FORMATION OF
ECONOMIC KNOWLEDGE

Abstract. The article analyzes the pedagogical significance of the formation of economic knowledge and skills at the stage of primary education, existing methodological approaches, as well as practical experience in the development of economic thinking and consciousness of students.

The author focuses on the age-related psychological characteristics of the assimilation of economic ideas, the influence of the family environment, the effectiveness of interactive methods used in the lesson. The results of the study indicate the need for a gradual formation of economic literacy among primary school students.

Keywords: *economic literacy, thrift, primary education, interactive methods, economic thinking, pedagogical approach.*

Kirish. Zamonaviy ta'lim tizimining oldida turgan muhim vazifalardan biri - o'quvchilarning hayotiy muammolarni anglay olish va ularga amaliy yechim topa olish qobiliyatini shakllantirishdir. Xususan, iqtisodiy savodxonlik — bugungi kunda ijtimoiy barqarorlik va shaxsiy farovonlikni ta'minlovchi muhim omilga aylangan. Ushbu maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarida iqtisodiy bilim va ko'nikmalarni shakllantirishning dolzarbligi, pedagogik va metodik asoslari ilmiy asosda tahlil qilinadi.

So'nggi yillarda ta'limda iqtisodiy tarbiyani erta yoshdan boshlash zaruriyati ko'plab xorijiy va mahalliy tadqiqotchilar tomonidan asoslab berilgan. Masalan, V. Ginzburg (2020) va L. Wray (2018) tomonidan olib borilgan tadqiqotlar boshlang'ich sinflarda iqtisodiy tushunchalarni oddiy, hayotiy kontekstda tushuntirish zarurligini ta'kidlaydi. O'zbekiston sharoitida esa bu yo'nalishda tizimli yondashuv hanuzgacha yetarlicha rivojlanmagan bo'lib, mavjud pedagogik tajribalar ko'proq intuitiv xarakterga ega.

Boshlang'ich yoshdagi o'quvchilar hali abstrakt tushunchalarni to'laqonli anglay olmaydi.

Shu sababli iqtisodiy atamalar – “byudjet”, “daromad”, “tejamkorlik”, “xarajat” kabi tushunchalar soddalashtirilgan va vizual vositalar bilan boyitilgan shaklda berilishi lozim.

Ta'limda iqtisodiy bilimni singdirishning metodik yondashuvi

Dars jarayoniga interfaol uslublarni – rolli o'yinlar, moliyaviy loyihalar, vizual masalalar, kundalik hayotga oid topshiriqlarni kiritish orqali bolalarda real iqtisodiy vaziyatlarni anglashga zamin yaratiladi. Masalan, “Oila byudjeti” mavzusida topshiriqlar, suv va elektr sarfi bo'yicha hisoblarga asoslangan masalalar o'quvchilarning amaliy bilimlarini kengaytiradi.

Masala:

Anvarning oilasi bir oyda suv va elektrdan qanday foydalanadi va qancha pul to'laydi?

1 kub metr suv narxi — **1 500 so'm**

1 kilovatt-soat (kW·s) elektr narxi — **400 so'm**

Anvarning oilasi bir oyda:

- **9 kub metr** suv ishlatdi.

- **180 kW**·s elektr energiyasi ishlatdi.

Berilganlar asosida quyidagi savollarga javob berish lozim.

1. Suv uchun qancha pul to'langan?
2. Elektr energiyasi uchun qancha to'langan?
3. Suv va elektr uchun jami qancha xarajat qilingan?
4. Agar oilaning oylik byudjeti **600 000 so'm** bo'lsa, kommunal to'lovlar umumiy daromadning necha foizini tashkil etadi?

✓ Yechim:

1. Suv: $1\,500 \times 9 = 13\,500$ (so'm)
2. Elektr: $400 \times 180 = 72\,000$ (so'm)
3. Jami: $13\,500 + 72\,000 = 85\,500$ (so'm)
4. Foiz: $(85\,500 \div 600\,000) \times 100 \approx 14.25\%$

Masala 2.

Ali va uning oilasi har oy 1 000 000 so'm maosh oladi. Har oy quyidagi xarajatlari qilinadi:

- Ovqat uchun: 400 000 so'm
- Elektr energiyasi uchun: 100 000 so'm
- Suv uchun: 50 000 so'm
- Transport uchun: 150 000 so'm
- Tejamkorlik uchun jamg'arma: 200 000 so'm

a) Oila oy oxirida qancha pulni tejab qo'yadi?

b) Jamg'arma qismini oshirish uchun oila transport xarajatlari 120 000 so'mga tushirdi.

Endi ular qancha tejab qo'ya oladi?

Javob:

a) Jamg'arma: $1\,000\,000 - (400\,000 + 100\,000 + 50\,000 + 150\,000 + 200\,000) = 100\,000$ 1\,000\,000 - (400\,000 + 100\,000 + 50\,000 + 150\,000 + 200\,000) = 100\,000 so'm.

b) Yangi jamg'arma: $1\,000\,000 - (400\,000 + 100\,000 + 50\,000 + 120\,000) = 130\,000$ 1\,000\,000 - (400\,000 + 100\,000 + 50\,000 + 120\,000) = 130\,000 so'm.

Oilaviy muhit va iqtisodiy ijtimoiylashtirish

Tadqiqotlar shuni ko'rsatmoqdaki, o'quvchilarning iqtisodiy bilimlarga nisbatan qiziqishi va ulardagi iqtisodiy qaror qabul qilishga tayyorlik darajasi, ko'p jihatdan oilaviy muhitga bog'liq.

Ota-onalarning iqtisodiy saviyasi va farzandlari bilan bu boradagi muloqoti iqtisodiy ongini shakllantirishda muhim rol o'ynaydi.

Shu nuqtai nazardan qaraganda, ota-onalarning moliyaviy savodxonlik darajasi nafaqat o'z farzandlariga namunaviy xulq-atvor ko'rsatadi, balki ularni kundalik hayotiy tanlovlarda ham ongli va mas'uliyatli bo'lishga undaydi.

Masalan, ota-onalar farzandlari bilan birgalikda oila byudjetini rejalashtirishda, xarajatlarni tahlil qilishda yoki jamg'arma rejalari tuzishda ishtirok etsa, bu jarayon o'quvchilarda iqtisodiy tafakkur shakllanishiga katta turtki bo'ladi. Shu bilan birga, bolalar pulning qadri, uni ishlatish va tejash tamoyillari haqida real hayotiy tajriba orttiradi.

Tadqiqotlar ham shuni tasdiqlaydiki, o'z farzandlariga moliyaviy mustaqillikni bosqichma-bosqich o'rgatgan oilalarda ulg'aygan bolalar, kelajakda xarid qilish, sarmoya kiritish, qaror qabul qilish kabi iqtisodiy faoliyatlarda ancha muvaffaqiyatli bo'lishadi. Bu esa iqtisodiy bilimlarning nafaqat ta'lim muassasalarida, balki oilaviy muhitda ham izchil shakllanishi zarurligini anglatadi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarida **iqtisodiy ong va savodxonlikni shakllantirish uchun** quyidagi **amaliy ishlarni** tashkil etish mumkin. Ular nafaqat bilim beradi, balki o'quvchilarning real hayotga tayyorlanishiga xizmat qiladi:

1. "Oila byudjeti" mini-loyihasi

Maqsad: O'quvchiga daromad va xarajat muvozanatini tushuntirish.

Amaliy faoliyat:

- O'quvchi o'z "virtual oila"si uchun byudjet tuzadi.
- Xarajat turlari (ovqat, transport, uy-joy, o'yinchoq va boshqalar)ga qancha ajratish kerakligini belgilaydi.
- "Kerakli" va "keraksiz" xarajatlar farqi tahlil qilinadi.

2. "Do'kon ochamiz" rolli o'yini

Maqsad: Savdo, narxlash, foyda-zarar tushunchalarini shakllantirish.

Amaliy faoliyat:

- Sinfda kichik "do'kon" tashkil etiladi (qog'ozdan tayyorlangan mahsulotlar bilan).
- O'quvchilar sotuvchi va xaridor rollarini bajaradilar.
- Narx belgilash, pul o'lchovi, savdolashish ko'nikmalari mustahkamlanadi.

3. "Tejamkorlik kundaligi" yuritish

Maqsad: O'quvchining resurslardan oqilona foydalanishiga erishish.

Amaliy faoliyat:

- O'quvchi haftalik yoki oylik tejamkorlik kundaligini yuritadi.
- U yerda suv, chiroq, pul, vaqt tejalgan holatlarni yozib boradi.
- Har hafta sinfda eng tejamkor o'quvchi taqdirlanadi.

4. “Xarajatlar jadvali” tuzish

Maqsad: Jadval tuzish, solishtirish va tahlil qilish ko‘nikmalarini shakllantirish.

Amaliy faoliyat:

- O‘quvchilar hayotiy xarajat turlarini (maktab anjomlari, shirinliklar, o‘yinchoqlar) jadvalga kiritadi.
- Har bir xarajat turi uchun qancha pul ketishi hisoblab chiqiladi.
- Grafiklar yoki diagramma chizish topshirig‘i orqali iqtisodiy tahlil asoslari o‘rgatiladi.

5. “Moliyaviy topishmoqlar va masalalar” ishlash

Maqsad: Mantiqiy fikrlash va iqtisodiy hisoblash qobiliyatini oshirish.

Amaliy faoliyat:

- Elektr, suv, transport xarajatlariga oid sodda matematik masalalar ishlanadi.
- Iqtisodiy tejamkorlikka oid topishmoqlar tuziladi (masalan: “Ko‘p ishlatmasang – u ko‘p qoladi, bu nima?” – Suv).

6. “Oila bilan birga iqtisod qilamiz” topshirig‘i

Maqsad: Oila bilan hamkorlikda iqtisodiy qarorlar muhokamasini yo‘lga qo‘yish.

Amaliy faoliyat:

- Har bir o‘quvchiga ota-onasi bilan birgalikda kichik “iqtisodiy rejani” tuzish vazifasi beriladi.
- Masalan: biror narsani sotib olish uchun qancha pul yig‘ish kerakligini rejalashtirish.
- O‘quvchilar sinfda tajribalari bilan o‘rtoqlashadilar.

Shu sababli, boshlang‘ich ta’limda iqtisodiy tarbiya jarayonini tashkil etishda nafaqat o‘qituvchilar, balki ota-onalar ham faol ishtirok etishlari uchun tizimli yondashuvlar ishlab chiqilishi lozim. Bu borada maktab va oilaning hamkorligini mustahkamlovchi maxsus dasturlar, seminarlar, oila-maktab loyihalari orqali farzandlar moliyaviy mas’uliyatni erta yoshdan anglab yetishga yo‘naltiriladi.

Maktab va oila hamkorligini mustahkamlovchi va o‘quvchilarda moliyaviy mas’uliyatni shakllantirishga qaratilgan amaliy loyiha namunasini taqdim etamz.

Loyiha nomi:

“Aqlli byudjet: Maktab va Oila Hamkorligida Moliyaviy Savodxonlik”

Loyiha maqsadi:

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilari va ularning ota-onalari o‘rtasida moliyaviy savodxonlikni rivojlantirish, tejamkorlik va ongli iste’mol ko‘nikmalarini shakllantirish, maktab-oila hamkorligini kuchaytirish.

Loyiha ishtirokchilari:

- 2–4-sinf o‘quvchilari
- Ota-onalar
- Boshlang‘ich sinf o‘qituvchilari
- Ijtimoiy pedagog/psixolog (ixtiyoriy)

Loyiha davomiyligi:

1 oy (4 hafta)

Asosiy faoliyat yo‘nalishlari va haftalik rejasi:

1-hafta: Tushunamiz – iqtisod nima?

- *Maktab:* “Pul va qadriyat” mavzusida dars o‘tkazish, rolli o‘yinlar (“Men do‘kondaman”, “Oila byudjetini tuzamiz”).
- *Uyga vazifa:* Ota-ona va bola birgalikda “1 haftalik uy byudjeti”ni tuzish.
- *Resurs:* Taqsimlanadigan “byudjet blankasi”.

2-hafta: Tejamkorlik kundaligi

- *Maktab:* Suv, elektr, vaqt tejamkorligi haqida interfaol suhbat.
- *Uyga vazifa:* Bola ota-onasi bilan “Tejamkorlik kundaligi” yuritadi (masalan: necha marta chiroqni o‘chirdi, keraksiz xaridni oldi-ololmadi).
- *Resurs:* Kundalik shabloni, piktogramma-stikerlar.

3-hafta: Hamkorlikda xarajatlarni boshqaramiz

- *Maktab:* Mini-dastur orqali “Oylik xarajatlarni tahlil qilamiz” dars mashg‘uloti.
- *Uyda:* Oila byudjetining kerakli/keraksiz xarajatlari muhokamasi.
- *Resurs:* Rangli infografik jadval (Ota-onalar uchun), xarajatlar qutisi.

4-hafta: Hisobot va bayram

- *Maktab:* “Aqlli byudjet” tanlovi — har bir o‘quvchi o‘z oilasi bilan bajargan ishlarni taqdim etadi.
- *Yakuniy tadbir:* Ko‘rgazma, viktorina, ota-onalar ishtirokidagi musobaqalar (“Kim ko‘proq tejadi?”, “Xarajat topishmoqlari”).

Kutilayotgan natijalar:

1. O‘quvchilar tejamkorlik va moliyaviy mas’uliyatga oid boshlang‘ich bilim va ko‘nikmalarga ega bo‘ladi.
2. Ota-onalar o‘z farzandlariga iqtisodiy tarbiya berishning samarali usullarini o‘zlashtiradi.
3. Maktab va oilaning hamkorligi mustahkamlanadi.
4. Resurslardan oqilona foydalanishga oid amaliy bilimlar hayotga tatbiq etiladi

Mavjud pedagogik tajribalar asosida shuni xulosa qilish mumkinki, boshlang‘ich ta’limda iqtisodiy bilim va ko‘nikmalarni shakllantirish ijtimoiy ehtiyojdan tashqari, ta’limning mazmuniy boyitilishi nuqtai nazaridan ham muhimdir.

Bu boradagi yondashuvlar tizimli, yoshga mos, metodik jihatdan asoslangan bo'lishi kerak.

Mazkur maqolada ilgari surilgan g'oyalar iqtisodiy savodxonlikni shakllantirishga qaratilgan strategiyalarni ishlab chiqish uchun nazariy asos bo'lib xizmat qiladi.

REFERENCES

1. Ginzburg, V. (2020). *Early Financial Education: Concepts and Applications*. Springer.
2. Wray, L. R. (2018). *Modern Money Theory: A Primer on Macroeconomics for Sovereign Monetary Systems*. Palgrave Macmillan.
3. O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi vazirligi (2022). *Boshlang'ich sinflar uchun iqtisodiy tarbiya metodikasi*. Toshkent.
4. Schultz, T. W. (1971). *Investment in Human Capital*. The American Economic Review.